Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 ESPOO
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

Kehitysvammaliiton lausunto

HE 241/2020 vp Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi

Viite: sosiaali- ja terveysvaliokunnan kokous 5.3.2021

Kehitysvammaliitto kiittää eduskunnan lakivaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi valiokunnan käsitellessä sote-uudistusta koskevaa hallituksen esitystä. Kehitysvammaliiton kohderyhmänä ovat kehitysvammaiset ihmiset ja muut oppimisessa, ymmärtämisessä ja kommunikoinnissa tukea tarvitsevat ihmiset. Maassamme on noin 50 000 kehitysvammaista ja noin 65 000 puhevammaista henkilöä, selkokielen tarvitsijoita arvioidaan olevan jopa 750 000 henkilöä. Kehitysvammaliitto edistää kehitys- ja puhevammaisten ihmisten tasa-arvoa ja osallistumista yhteiskunnassa, kehittää palveluja sekä edistää alan tutkimusta. Liitto edustaa 92 jäsenorganisaatiota – kuntayhtymiä, kuntia, kaupunkeja, seurakuntia, rekisteröityjä yhdistyksiä ja säätiöitä ja yrityksiä – sekä yksityisiä ihmisiä. Liiton jäsenet tekevät kehitys- ja puhevammatyötä tai toimivat muuten vammaisten henkilöiden hyväksi.

Kehitys- ja puhevammaisten ihmisten oikeusturva

Palvelut tulee toteuttaa niin, että palveluiden käyttäjien oikeussuoja toteutuu. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksin toteutuminen.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 13 artiklan mukaan sopijavaltiot varmistavat oikeussuojan saavutettavuuden. Perustuslain mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ihmisiä on kohdeltava lainsäädännössä, tuomioistuimissa ja viranomaistoiminnassa samanlaisissa olosuhteissa samalla tavoin. Lainsäädäntövallan rajoituksia täsmentävät 2 momentin syrjintäkiellot, jotka estävät ihmisten asettamisen ilman hyväksyttävää syytä eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Nyt lausuttavana olevaan hallituksen esitykseen liittyvät oikeusturvakysymykset ovat rakennetason kysymyksiä. Sosiaali- ja terveydenhuollon erityislainsäädäntö on keskeisessä asemassa erityisesti yksilön - asiakkaan ja potilaan - oikeusturvan toteutumisen osalta.

Sote-uudistuksessa tulee ottaa huomioon nyt meneillään olevat sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön uudistushankkeet: vammaispalvelulaki, asiakas- ja potilaslaki, sosiaalihuoltolaki, jotka vaikuttavat asiakkaan ja potilaan asemaan ja oikeuksiin.

Kehitys- ja puhevammaisten henkilöiden oikeusturvaongelmat liittyvät seuraaviin tilanteisiin:

1. Vammainen henkilö tai hänen läheisensä jäävät ilman riittäviä tai tarpeenmukaisia yleis- tai erityispalveluja.
2. Palvelutarpeen arviointi, asiakassuunnitelma tai palveluihin liittyvät päätökset on tehty puutteellisesti tai niitä ei ole tehty ollenkaan.
3. Vammainen henkilö ei ole saanut riittävästi tietoa oikeuksistaan ja palveluista.
4. Vammaista henkilöä ei ole kuultu asianmukaisesti omassa asiassaan.
5. Oikeusturvaongelmat voivat liittyä myös huonoon kohteluun tai huonosti toteutettuun palvelujen hankintaan/kilpailutukseen, palveluketjun katkeamiseen ja eri palvelujen yhteensovittamisen ongelmiin.

Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 ESPOO
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

6. Oikeusturvariski syntyy myös osaamisen vajeista. On tärkeää varmistaa, että jokaisella hyvinvointialueella on riittävää järjestämisosaamista kehitysvammaisuuden kysymyksissä. Osaamisen kehittyminen vaatii pitkäjänteistä ja riittävää resursointia liitettynä tutkimukseen ja uuden tiedon hyödyntämiseen.

THL:n tekemän kuntakyselyn (2019) mukaan jo ennen Covid-19-pandemiaa monet kunnat raportoivat vaikeuksista suorittaa lakisääteisiä tehtäviään asetetuissa aikarajoissa. Kuntien vastausten perusteella sekä vammaispalvelujen prosesseissa että toteutuksissa oli osassa kunnista ongelmia. Vuoden 2019 kuntakyselyssä määräaikoja koskeviin kysymyksiin vastasi 294 kuntaa. Näistä 21 prosenttia ilmoitti, että *päätösten tekeminen vammaispalveluissa* viimeistään kolmen kuukauden kuluttua asian vireille tulosta aiheutti jonkin verran tai huomattavasti vaikeuksia.

Lainsäädännön toimeenpanoon on varattava riittävät resurssit työntekijöiden koulutukseen ja saavutettavaan neuvontaan ja ohjaukseen

Vammaisten ihmisten oikeusturvan toteutumiseen vaikuttaa keskeisesti lakien toimeenpano ja soveltaminen. On tärkeää varata riittävät resurssit toimeenpanoa tukevaan koulutukseen sekä saavutettavaan viestintään, ohjaukseen ja neuvontaan.

Lainsäädännön toimeenpanossa tulee varmistaa tulevien hyvinvointialueiden kiinteä yhteistyö varhaiskasvatuksen, opetuksen, työllisyyden ja asumisen kunnan toimialueiden kanssa. Yhteistyöllä varmistetaan vammaisen ihmisen koko elämänkaaren tarpeiden yksilöllinen huomioonottaminen.

Tiedollinen saavutettavuus turvaa yksilön oikeusturvaa

Suomessa 11–14 prosenttia väestöstä eli 650 000–750 000 ihmistä tarvitsee selkokieltä. Selkokielen tarpeen taustalla voi olla esimerkiksi kehitysvamma, lukivaikeus, ikääntyminen, muistisairaus tai se, että suomi tai ruotsi ei ole äidinkieli. Iso joukko ihmisiä on vaarassa jäädä tiedon ulkopuolelle, jos sitä ei tarjota myös selkokielellä. Kehitysvammaliiton näkemys on, että selkokielistä tietoa tarvitaan aina silloin, kun asia koskee kaikkia kansalaisia, asia koskee erityisesti selkokieltä tarvitsevia ihmisiä ja kun tieto on saatavilla vain digitaalisessa muodossa.

Oikeus tuettuun päätöksentekoon on varmistettava

Keskeinen oikeusturvan ongelma on vammaisen henkilön puutteellinen kuuleminen hänen asiassaan. Tutkimusten ja selvitysten mukaan vammaisilla ihmisille ja heidän läheisillään ei ole riittävästi tietoa oikeuksistaan ja käytettävissä olevista oikeussuojakeinoista mukaan lukien muutoksenhakukeinot. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat lapset ja ne vammaiset ihmiset, jotka tarvitsevat runsaasti tukea ymmärtämiseen ja/tai kommunikointiin. Haavoittuvassa asemassa ovat myös vammaiset ihmiset, joilla ei ole läheisiä.

Kuulemisen toteutumisen laatua parantaa tuetun päätöksenteon järjestelmän käyttöön ottaminen Suomessa YK:n vammaisten ihmisten oikeuksien sopimuksen linjausten mukaisesti. Tuettu päätöksenteko tarkoittaa riippumattoman henkilön tai tukiringin käyttöä mielipiteen kuulemisen ja/tai päätöksen tekemisen tukena. Tuettu päätöksenteko tukee haavoittuvassa asemassa olevien lasten kuulemista ja heidän oikeusturvansa toteutumista. Tuettua päätöksentekoa voidaan soveltaa esim. tilanteissa, joissa lapsen edun ja vanhempien toiminnan välillä on ristiriitaa ja lapsi tarvitsee tietoa oikeuksistaan.

Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 ESPOO
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

Yksityisiltä palvelujen tuottajilta ostettavat palvelut

Ostopalvelut tulee toteuttaa niin että palveluiden käyttäjien oikeussuoja toteutuu perustuslain ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen asettamien vaatimusten mukaisesti. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 13 artiklan mukaan sopijavaltiot varmistavat oikeussuojan saavutettavuuden.

Kehitysvammaliitto pitää lakiesitystä epäselvänä yksityisiltä palvelujen tuottajilta ostettavien palvelujen osalta. Tulisi tarkentaa, kuinka paljon hyvinvointialue voi hankkia palveluja yksityisiltä palvelujen tuottajilta ja mitä edellytetään niiden laatutasolta. Palvelujen laatutason määrittelyyn tarvitaan yhtenevät valtakunnalliset laatukriteerit.

Perustuslain edellytykset huomioon ottaen yksityiseltä voidaan hankkia ainoastaan palveluja, joissa ei ole kytkentää merkittävään julkisen vallan käyttöön ja jotka eivät ole maakunnan viranomaistehtäviä, jollei asiasta erikseen säädetä toisin. Niille tehtäville, joissa tarvitaan merkittävää julkisten vallan käyttöä, tulee varata riittävät resurssit.

Palvelutarpeen arvioinnin tulee olla sote-maakunnan tehtävä myös silloin, kun tarvittava palvelu hankitaan yksityiseltä palveluntuottajalta. Tällä varmistetaan yhdenvertaisuus asiakkaiden palvelutarpeen arvioinnissa.

Yksilöllisten järjestämistapojen ensisijaisuus palvelujen hankinnassa

Eduskunta nosti esille Ei myytävänä -kansalaisaloitetta käsitellessään vammaispalveluiden kilpailuttamiseen liittyvät ongelmat ja edellytti niihin puuttumista.

Säädettäessä sote-palveluiden hankkimisesta tulisi kirjata lain perusteluihin, että palvelut on aina järjestettävä ja hankittava sellaisella tavalla, joka on palvelun luonteeseen sopiva ja turvaa palvelun asiakkaiden oikeuksien toteutumisen. Esimerkiksi yksilöllisiin tarpeisiin perustuvia välttämättömiä ja usein elämänmittaisia vammaispalveluita, kuten vammaisten henkilöiden asumispalveluita, ei niiden luonteen vuoksi tulisi kilpailuttaa, vaan tulisi suosia asiakkaan omaan valintaan perustuvia menettelyjä, kuten palvelusetelipalvelua tai henkilökohtaista budjetointia taikka esimerkiksi julkisista hankinnoista annetun lain 110 §:n tarkoittamaa suorahankintaa.

Oikeuskäytäntö on osoittanut, että palvelujen kilpailutuksissa vammaisten asiakkaiden palvelujen laadun heikkenemistä koskevat valitukset tulevat Markkinaoikeudessa hylätyiksi sillä perusteella, että hankintalain (145§ ja 146 §) mukaan hankintaprosesseissa asianosaisia ovat vain palvelun järjestäjä ja palvelun tuottaja.

Viranomaisvalvonnan ja omavalvonnan välinen suhde

Kehitysvammaliitto näkee ensiarvoisen tärkeänä, että valvontaa vahvistetaan sekä viranomaisvalvonnan että omavalvonnan osalta. Tehokkaalla viranomaisvalvonnalla on suuri merkitys ja tässä keskeistä on Valviran ja aluehallintoviranomaisten välisen työnjaon selkeys. Sote-lainsäädännön toimeenpanossa tulee kiinnittää huomiota siihen, että työnjaosta Valviran ja Avien ohjauksessa ja valvonnassa hyvinvointialueilla, informoidaan selkeästi.

Järjestämislain 40 §:ssä säädettäisiin hyvinvointialueen ja yksityisen palveluntuottajan omavalvonnasta. Kehitysvammaliitto painottaa, että omavalvonta ei voi korvata viranomaisvalvontaa, jonka

Kehitysvammaliitto, Linnoitustie 2 B, 02600 ESPOO
www.kehitysvammaliitto.fi | kvl@kvl.fi | p. 09 348 090

rooli on keskeinen. 40 §:ssä säädettäisiin omavalvontasuunnitelmaa laajemman uuden omavalvonta-ohjelman käyttöönotosta sekä hyvinvointialueilla että yksityisten palvelujen tuottajien velvoitteena jatkossa. Kehitysvammaliitto kannattaa tämän uuden instrumentin käyttöönottoa omavalvonnan tehostamiseksi.

Säännösesityksen perustelujen mukaan Valviran määräyksellä vahvistettaisiin ministeriön asetuksessa tarkoitettujen ohjelman sisältöosa-alueiden tarkka sisältö sekä ohjelman toteuttamisen seurannan perusteet. Kehitysvammaliitto painottaa, että on ensiarvoisen tärkeää, että vammaiset ihmiset ja heidän läheisensä otetaan mukaan omavalvontaohjelman laatimiseen. Kokemusasiantuntijoiden arviointeja ja vertaisarvioinnin hyödyntämistä tulisi vahvistaa omavalvonnan välineinä.

Oikaisumenettelystä tehtävä riippumaton ja puolueeton

Muutoksenhakumenettely ei kaikilta osin mahdollista asian puolueetonta käsittelyä. Asian esittelijänä voi toimia virkahenkilö, joka on vaikuttanut päätöksentekoon. Maakuntien sisällä tulisi säännöksin ohjata oikaisumenettelyä siten, että jääviysongelmilta vältyttäisiin.

Erityishuollon kuntayhtymien osaaminen on turvattava sote-uudistuksessa

Nykyisten erityishuoltopiirien erityisosaaminen on turvattava sote-uudistuksessa. Erityishuoltopiirit tuottavat vaativia erityispalveluja. Ne ovat tuki peruspalveluille ja tuovat säästöä, kun asiakas ei päädy erikoissairaanhoidon palvelujen käyttäjäksi. Sote-uudistuksessa tulee turvata myös niiden erityishuoltopiirien asema, jotka toimisivat jatkossa useammalla hyvinvointialueella.

Järjestöjen rahoitus

Kehitysvammaliitto on huolestunut järjestöjen asemasta suhteessa kuntiin ja hyvinvointialueisiin. Järjestöjen toteuttaman toiminnan näkökulmasta on edelleen epäselvää, mistä kuntien aiemmin järjestöille myöntämät avustukset jatkossa tulevat. Järjestöjen rooli tulisi huomioida vahvemmin. Järjestöjen rahoitukselle on löydyttävä pitkäkestoinen ja kestävä ratkaisu. Sote-järjestöt ovat lähellä asiakasta ja tukevat haavoittuvassa asemassa olevia ihmisryhmiä.

Lisätietoa antavat:

Marianna Ohtonen
toiminnanjohtaja
marianna.ohtonen@kvl.fi

Susanna Hintsala
kansalaisuusyksikön johtaja
susanna.hintsala@kvl.fi